

David Graeber

PIRATEN- VERLICHTING

**Zeerovers, zelfbestuur
en de verborgen oorsprong
van de Verlichting**

Uit het Engels vertaald door
Rogier van Kappel

MAVEN
PUBLISHING

Inhoud

Voorwoord door Joris Luyendijk	7
Voorwoord door David Graeber	13
Deel I	
Piraten en schijnkoningen in het noordoosten van Madagaskar	37
Deel II	
De opkomst van de piraten gezien vanuit de Malagassiërs	79
Deel III	
Piratenverlichting	125
Conclusies	179
Bijlage: Tijdlijn piraten en Verlichting	189
Bibliografie	193
Noten	203

Voorwoord door Joris Luyendijk

Toen ik in december 1979 als zevenjarig jochie een maand in het ziekenhuis lag met wat een tijdje een ongeneeslijke ziekte leek, mocht ik voor mijn verjaardag vragen wat ik wilde; het kon immers weleens mijn laatste zijn. Ik weet nog zo goed hoe ik, in mijn pyjamaatje op de gesloten afdeling van het Hilversumse Rooms-Katholiek Ziekenhuis, geen moment aarzelde of hoefde na te denken: ik wilde het wel honderd gulden kostende piratenschip van Playmobil!

Ik heb dat schip nog steeds, als symbool van een wonderbaarlijke volledige genezing, en ook omdat piratenschepen zo cool zijn om naar te kijken: de touwladders en zeilen, de vlag met het doodshoofd, de luikjes in de boeg waar kanonnen uit steken, en natuurlijk het houten been en ooglapje van de kapitein... Alle brave mensen zijn hetzelfde, maar iedere deugniet of outlaw is uniek – en geen boevenbende spreekt al eeuwen zozeer tot ieders verbeelding als de piraten.

Piratenverlichting

Tijdens de Opstand die in de zestiende eeuw tot de vorming van Nederland leidde, waren piraten in het westelijk Middellandse Zeegebied, net als de Turken meer oostwaarts, onze bondgenoten. Ze vochten, net als wij, tegen het Habsburgse Rijk en zorgden ervoor dat er minder troepen naar de Lage Landen konden komen. Toen Nederland in de zeventiende eeuw uitgroeide tot een maritieme wereldmacht, werden we zelf een soort piraten, maar dan legaal. Kapiteins beschikten over zogeheten kaperbrieven, waarmee ze ongestraft schepen van de vijand konden aanvallen en plunderen. Op de opbrengsten werd vervolgens een stevige belasting geheven.

Piraterij was in de zeventiende eeuw heel normaal, en over die periode gaat dit wonderbaarlijke en fascinerende boek van antropoloog, schrijver en anarchistisch activist David Graeber, *Piratenverlichting*.

8

Tot zijn veel te vroege dood in 2020 was David Graeber een van de belangrijkste progressieve denkers van het Westen. In een van zijn beroemdste boeken, *Schuld: De eerste 5000 jaar*, maakte hij aannemelijk hoe geld ooit is ontstaan: niet door handel in goudstukjes of schelpen, maar als gevolg van schuld. Met zijn boek hielp Graeber miljoenen mensen om er voor het eerst diep over na te denken wat geld eigenlijk is, een onderwerp waar 99 procent van de economen altijd met een verdacht grote boog omheen is gelopen.

Graeber was een van de denkers achter de Occupybeweging, die na de financiële crash van 2008 ontstond. Tien jaar later, in 2018, publiceerde hij *Bullshit jobs*, waarin hij een ontluisterende blik wierp op het type baan dat vooral hoogopgeleiden vaak hebben. Misschien juist omdat veel lezers hoogopgeleiden zijn met bullshitbanen als beleidsmedewerker, of in de communicatie, consul-

tancy of financiële dienstverlening, heeft dit boek nooit de aandacht en erkenning gekregen die het verdient.

Heel anders was dat bij Graebers waarschijnlijk meest ambitieuze werk, *Het begin van alles* uit 2021. Samen met archeoloog David Wengrow opende Graeber een frontale aanval op de geschiedschrijving in populairwetenschappelijke boeken als *Sapiens* van Yuval Noah Harari, *Zwaarden, paarden en ziektekiemen* van Jared Diamond, en ook op de strekking van *De meeste mensen deugen* van Rutger Bregman. Tegen de heersende opvatting in toonde Graeber aan dat er ook zeer complexe samenlevingen bestonden vóór de uitvinding van de landbouw – en dat zulke samenlevingen niet persé hiërarchisch hoefden te zijn.

Piratenverlichting zou je kunnen zien als een vroege voorstudie van *Het begin van alles*. Net als in dat boek gaat het Graeber erom de bijdragen van niet-westerse denkers en doeners aan de moderniteit en de Verlichting bloot te leggen. In dit geval de bijdragen van piraten en de Malagassische samenleving die zij samen met de lokale bevolking kortstondig lijken te hebben gegrondvest.

Een intellectueel gedurfder project dan dit is nauwelijks denkbaar. In de Amerikaanse en Europese publieke opinie is, na de aanslagen van 11 september, de Verlichting ‘omarmd’ als kern van het Westen, maar in de wetenschap ligt dat anders. Daar woedt een al decennia durende storm van kritiek op de Verlichting. Sociologen als Zygmunt Bauman menen dat de vernietiging van de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog geen terugval naar of toppunt van barbarij was, maar juist moet worden gezien als een loot aan de stam van het kille, rationeel-instrumentele Verlichtingsdenken. Feministen hebben de diepseksistische uitgangspunten van de Verlichtingsfilosofen blootgelegd, bijvoorbeeld in het verrukkelijke *Who Cooked Adam Smith’s Dinner?* van de Zweedse journalist

Katrine Marcal. Veel Verlichtingsfilosofen bleken angstaanjagend racistisch, investeerden in de slavernij of braken een lans voor de koloniale bezetting van landen buiten Europa.

Alsof dat alles nog niet erg genoeg was, hebben psychologen de afgelopen decennia duidelijk laten zien dat het vertrouwen van Verlichtingsfilosofen in ‘de rede’ simpelweg niet gerechtvaardigd was. Daniel Kahneman kreeg zelfs een Nobelprijs voor zijn werk over de irrationele kanten van de menselijke geest.

In dit platgebombardeerde landschap verschijnt nu David Graeber om te laten zien dat allerlei ideeën uit de Verlichting tot stand zijn gekomen in dialoog met niet-westerse spelers en denkers. De Verlichting heeft zeer goede kanten, stelt Graeber, maar die zijn niet specifiek westers. Er wordt juist geput uit ideeën van elders, wat tot nu toe consequent is genegeerd of weggemoffeld.

10 *Het begin van alles* gaat daarom diep in op de zeventiende-eeuwse diplomaat en denker Kandiaronk, van de Wendat-gemeenschap in het huidige Canada. De intellectuele salons waar de Verlichting zich onder meer ontwikkelde bevonden zich niet in een soort vacuüm, betoogt Graeber. Alles wat binnen én buiten Europa speelde werd er besproken en bediscussieerd. Uiteraard hoorde daar de actualiteit bij, bijvoorbeeld onderhandelingen door de Franse kolonisator met Kandiaronk, maar ook de avonturen van piraten.

In *Piratenverlichting* probeert Graeber de ‘case’ te maken dat op Madagaskar een halve eeuw lang een fascinerend politiek experiment heeft plaatsgevonden: de democratische organisatievormen van het piratenschap werden aan land uitgetoet in een ‘bewust experiment met radicale democratie’. Is het zo onwaarschijnlijk dat verhalen over dit experiment Parijs, Londen en Amsterdam bereikten, vraagt Graeber, en daar de Verlichtingsdenkers inspireerden of zelfs aan ideeën hielpen? Zo ja, dan is de Verlichting he-

lemaal niet zo westers als altijd wordt beweerd – en is het omarmen ervan dus ook geen knieval voor ‘het Westen’.

Of Graeber zijn zaak geloofwaardig voorlegt moet iedereen na het lezen zelf maar beslissen. Wat nu volgt is een knotsgekke en althans voor mij volledig nieuwe inkijk in een wereld van ‘magie, leugens, zeeslagen, geschaakte prinsessen, slavenopstanden, klopjachten, fictieve koninkrijken, frauduleuze ambassadeurs, spionnen, juwelendieven, gifmengers, duivelsaanbidding en seksuele obsessie’. Graeber schrijft: ‘Ik hoop dat de lezer er net zoveel plezier aan zal beleven als ik.’

Dat moet bijna wel.

Voorwoord door David Graeber

Dit essay is oorspronkelijk geschreven als hoofdstuk van een bundel essays over goddelijk koningschap, met Marshall Sahlins als co-auteur.

13

Toen ik tussen 1989 en 1991 bezig was met mijn oorspronkelijke veldonderzoek op Madagaskar, kwam ik erachter dat veel Caribische piraten zich op Madagaskar hadden gevestigd, en dat hun nakomelingen daar nog steeds gevestigd waren en zich als afzonderlijke groep beschouwden – iets wat ik te horen kreeg toen ik een kortstondige relatie had met een vrouw wier voorouders teruggingen tot op het Île Sainte-Marie. Later merkte ik tot mijn grote verbazing dat niemand ooit systematisch veldonderzoek onder hen had gedaan. Op een bepaald moment in mijn leven heb ik zelfs plannen gemaakt om een veldwerkproject bij hen uit te voeren, maar die plannen liepen stuk op allerlei onvoorziene levensgebeurtenissen en zijn nooit uitgevoerd. Misschien komt het er ooit nog van.

Rond die tijd verwierf ik na een bezoek aan de British Library een fotokopie van het manuscript van Mayeur, en vervolgens heeft dat heel lang op een stapel boeken en geschriften gelegen, bij een groot raam in de kamer waarin ik was opgegroeid in mijn appartement in New York. Het was afgedrukt op extreem grote vellen papier en geschreven in een nauwelijks leesbaar achttiende-eeuws handschrift.

Vele jaren heb ik vaak het gevoel gehad dat het licht verwijtend naar me wenkte vanaf de andere kant van de kamer terwijl ik aan iets anders probeerde te werken. Toen ik in 2014 mijn huis kwijtraakte als gevolg van de intriges van de criminele inlichtingendienst, heb ik het allemaal laten inscannen, samen met diverse familiefoto's en documenten die te omvangrijk waren om mee te nemen naar Londen, en er na verloop van tijd een transcriptie van laten maken.

14

Het is me altijd een raadsel geweest waarom de tekst zelf nooit is gepubliceerd – vooral omdat het origineel van de British Library, dat in Mauritius was opgesteld, een briefje bevatte waarin werd uitgelegd dat er een typoscriptversie van de tekst te vinden was in de Académie malgache te Antananarivo, en dat men zich voor inzage moest wenden tot een zekere monsieur Valette. Er waren al verschillende essays verschenen van Franse auteurs die duidelijk delen van dit typoscript hadden geraadpleegd en samengevat, maar het originele manuscript – een wetenschappelijk boekwerk op zich, vol kritische voetnoten – was nooit uitgegeven.

Uiteindelijk besepte ik dat ik genoeg materiaal over de piraten had verzameld om er een interessant essay aan te wijden.

De oorspronkelijke titel – want het was de bedoeling dat het zou worden opgenomen in een essaybundel over koningen – was 'Pirate Enlightenment: the Mock Kings of Madagascar', met als ondertitel

een verwijzing naar een kort boek van Daniel Defoe over Henry Avery. Tijdens het schrijven dijde het essay echter steeds verder uit. Al snel besloeg het ruim zeventig pagina's en begon ik me ernstig af te vragen of het niet te lang zou worden voor een overzichtsartikel, en of het onderwerp niet te ver was afgedwaald van het oorspronkelijke thema – frauduleuze koningen (en de ruimere vraag of alle koningen niet in zekere zin oplichters waren, zodat de onderlinge verschillen niet meer dan een kwestie van gradatie vormden) – om opname in de bundel te rechtvaardigen.

Uiteindelijk kwam ik tot de conclusie dat iedereen een hekel heeft aan lange essays en dat iedereen van korte boeken houdt. Waarom dan het essay niet uitwerken tot een zelfstandige uitgave en het op zijn eigen merites laten steunen?

En dat heb ik gedaan.

*

De gelegenheid om het boek uit te geven bij Libertalia Press bleek onweerstaanbaar. Hoewel de Verlichting tegenwoordig in revolutionaire kringen wordt gezien als een valse droom van bevrijding, die in plaats daarvan onuitsprekelijke wreedheid over de wereld heeft uitgestort, is het beeld van het utopische piratenexperiment Libertalia voor linkse libertariërs nog steeds een eindeloze bron van inspiratie. Ook als er nooit een nederzetting met die naam heeft bestaan, zo luidt het in brede kring gedeelde gevoel, dan is het bestaan van piraten en piratenmaatschappijen op zich al een soort experiment geweest, en heeft aan de diepste wortels van het project dat bekend is komen te staan als de 'Verlichting' toch de verlossende belofte van een echt alternatief gelegen.

Intellectueel gezien kan dit korte boek worden beschouwd als

een bijdrage aan een groter intellectueel project dat ik voor het eerst heb geschetst in een essay met de titel ‘There Never Was a West’ (dat in het Frans eveneens als aparte uitgave is verschenen), en dat ik nu voortzet als onderdeel van een gezamenlijk project met de Britse archeoloog David Wengrow. In het taalgebruik dat tegenwoordig in zwang is kan het worden aangeduid als een project om ‘de Verlichting te dekoloniseren’.

16 Het lijkt geen twijfel dat veel van de ideeën die wij nu beschouwen als voortbrengselen van de achttiende-eeuwse Europese Verlichtingsdenkers inderdaad zijn gebruikt om buitengewoon wrede uitbuiting en vernietiging te rechtvaardigen, niet alleen van de arbeidersklasse in eigen land, maar ook van mensen op andere continenten. Toch is de allesomvattende veroordeling van het Verlichtingsdenken merkwaardig. De Verlichting is immers misschien wel de eerste intellectuele beweging in de bekende geschiedenis geweest die grotendeels door vrouwen werd georganiseerd, buiten officiële instellingen als universiteiten om, en die zich uitdrukkelijk ten doel stelde om alle bestaande gezagsstructuren te ondermijnen. Daar komt bij dat, als je veel van de oorspronkelijke bronnen bekijkt, je ziet dat de Verlichtingsdenkers vaak heel expliciet aangaven dat de oorsprong van hun ideeën geheel buiten datgene gelegen was dat wij nu aanduiden als ‘de westerse traditie’.

In de jaren negentig van de zeventiende eeuw, rond de tijd dat de piraten zich op Madagaskar vestigden, werd er in Montréal ten huize van baron Froberville, de toenmalige gouverneur van Canada, een soort proto-Verlichtingssalon gehouden, waarin hij en zijn assistent Lahontan discussieerden met een Huron-staatsman, een zekere Kandiaronk, over maatschappelijk belangrijke kwesties als het christendom, de economie en seksuele zeden. Deze Kandiaronk stelde zich op een egalitair en sceptisch rationalistisch stand-

punt. Hij was van mening dat het strafrechtelijk apparaat van de Europese wet en godsdienst alleen maar nodig was vanwege een economisch systeem dat zo was ingericht dat het onvermijdelijk precies de gedragingen voortbracht die dat apparaat moest onderdrukken. Later, in 1704, zou Lahontan zijn eigen aantekeningen over enkele van deze debatten verwerken in een boek dat al snel in heel Europa een bestseller werd. Bijna elke belangrijke figuur uit de Verlichting heeft er uiteindelijk een imitatie van geschreven.

Toch zijn figuren als Kandiaronk op de een of andere manier uit de geschiedenis geschrapt. Niemand ontkent dat deze debatten hebben plaatsgevonden, maar er wordt altijd aangenomen dat toen het tijd werd om verslag daarvan te doen, mannen als Lahontan eenvoudigweg alles hebben genegeerd wat Kandiaronk werkelijk heeft gezegd en daar een fantasiebeeld van de ‘Nobele Wilde’ tegenover hebben gesteld dat geheel en al was ontleend aan de Europese intellectuele traditie. Anders gezegd, met deze aanname hebben we het idee dat er een in zichzelf besloten ‘westerse beschaving’ bestond (een begrip dat tot aan het begin van de twintigste eeuw niet eens echt heeft bestaan) op het verleden geprojecteerd. Het is een werkelijk perverse ironie dat we met deze aanname beschuldigingen van raciale arrogantie aan het adres van degenen die we ‘westerlingen’ noemen (in feite nu een eufemistisch codewoord voor ‘blanken’ of ‘witten’) als voorwendsel hebben gebruikt om iedereen die niet ‘wit’ is uit te sluiten van enige invloed op de geschiedenis, en van invloed op de intellectuele geschiedenis in het bijzonder.

Het is alsof de geschiedenis, en dan met name de geschiedenis van het radicaal-progressieve denken, een soort moreel spel is geworden, waarbij het er alleen maar om gaat duidelijk te maken dat je de Grote Mannen uit de geschiedenis beslist niet laat weggkomen met het (uiteraard zeer reële) racisme, seksisme en chauvinisme

waarvan ze blijk gaven, en waarbij er op de een of andere manier volkomen aan voorbij wordt gezien dat een boek van vierhonderd bladzijden waarin Rousseau wordt aangevallen nog steeds een boek van vierhonderd bladzijden over Rousseau is.

Ik herinner me nog dat ik als kind erg onder de indruk was van een interview met de soefi-auteur Idries Shah, die opmerkte hoe merkwaardig het was dat zoveel intelligente en fatsoenlijke mensen in Europa en Amerika zo vaak in protestmarsen de namen scandeerden en met foto's zwaaiden van mensen die ze haatten (*Hey hey LBJ, how many kids did you kill today?*). Realiseerden ze zich niet, merkte hij op, hoe ongelooflijk bevredigend dat was voor de politici die ze aan de kaak stelden? Het waren opmerkingen als deze, denk ik, die er uiteindelijk toe hebben geleid dat ik een politiek van protest ging afwijzen en koos voor een politiek van directe actie.

18

Een deel van de verontwaardiging die in dit essay is terug te vinden vloeit hieruit voort. Waarom zien we iemand als Kandiaronk niet als een belangrijke theoreticus van de menselijke vrijheid? Want dat was hij duidelijk wel. Waarom zien we iemand als Tom Tsimilaho niet als een van de pioniers van de democratie? Waarom worden de bijdragen van de vrouwen van wie we weten dat ze zo'n belangrijke rol speelden in de samenlevingen van de Huron en de Betsimisaraka, maar wier namen grotendeels verloren zijn gegaan, niet eens vermeld in de verhalen die we over deze mannen vertellen? We kunnen trouwens met evenveel recht de vraag stellen waarom de vrouwen die de salons organiseerden grotendeels zijn weggelaten uit het verhaal van de Verlichting zelf.

Wat ik in elk geval wil aantonen met dit kleine experiment in geschiedschrijving is dat de bestaande geschiedenis niet alleen zeer gebrekkig en eurocentrisch is, maar ook onnodig eentonig en saai.